

PUTZUZARREKO TRIKUHHARRIA, AUZOLANAK ERAIKIA ETA BISTARATUA

Amagoia Mujika Telleria

Lehendik ere badira aztarnak Hernaniko Igoi-Akolako estazio megalitikoan eta orain Putzuzarreko trikuharria batu behar. Aztarnoi begira duela lau mila urteko gizarteari buruzko tasun asko sumatzen dituzte arkeologoek. Adibidez, trikuharriak auzolanean egiten zituztela. Indusketak ere halaxe egin dituzte.

Putzuzarreko trikuharria, Hernaniko Ereñotzu auzoan, Akolako atsedean guretik 200 bat metrora ipar-ekialderantz, pistaren albo samarrean. Aranzadi Zientzia Elkartek bazuen trikuharri horren berri, 2014an eman baitzien abisua Lontxo Ugartek, beste askotan bezala. Idiazabalen bizi den aramaioar horrek lotura dauka Aranzadirekin duela 30 urte baino gehiago. Indusketa askotan parte hartu du boluntario eta bere zaletasun handienetakoa horixe du: mendira joan eta altxorrak topatzen saiatzea. «Pistetatik kanpo ibiltzen naiz, normalean jendea ibiltzen ez den tokietatik, lurrera begira, trikuharriak, dolmenak eta bestelako aztarnak topatu nahian. Jada begia entrenatuta daukat eta normalean asmatzen dut, baina tartean izaten dira alarma faltsuak, aztarna megalitikoak diruditenak, baina gero ez direnak». Putzuzarrekoak ematen zuen eta bada.

Baina, nola jakin trikuharri baten aurrean egon gaitezkeela? «Aldez aurretik paisaia pixka bat eza gutu beharra dago, bertako erliebea nola dagoen jakin. Euskal Herrian horrelako aztarnak topatzeko ohitura handia dago. Barandiaran hasi zen horretan eta gero Elosegik jarraitu zion. Eta haietatik hasita, Aranzadiko bazkideek eta bertako jendeak ezagutzen duten paisaia horretan atentzioa ematen dieten gauzei erreparatzeko ohitura daukate. Dolmen baten ezaugarria, normalean, harrizko ganbara bat izaten da, hutsune bat, gorpuak barruan sartzeko. Horren gainetik eta hori inguratuz harrizko tumulu bat izan ohi da; forma borobilekoa eta erdian konbexua. Laukizuzen formako ganbera bat eta inguru guztia harri tumulu batez bildua. Hori da, berez, trikuharriaren forma, baina normalean suntsituta egoten dira eta topatu ohi duguna harriz egindako konkor bat izaten da. Eta konkoraren erdian azaleratu daitezke ganberaren zati batzuk. Finean, jatorrian trikuharria harriz egindako kaxa bat da, baina

Aranzadiko arkeologoak eta Ereñotzuko bizilagunak elkarlanean aritu dira indusketa lanetan.

Andoni CANELLADA | FOKU

gelditzen diren aztarnak bestelakoak izaten dira», azaldu dute Aranzadi Zientzia Elkarteko Jexux Tapiak eta Manu Zeberio. Arkeologoak dira eta beraiek zuzendu dituzte Putzuzarreko trikuharriaren indusketa lanak duela egun batzuk. Esanda bezala, Aranzadin jasotzen dituzten aztarna megalitikoaren abisuetan, batzuk benetako aztarnak dira eta beste batzuk ez, lehen begi kolpean hala iruditu arren. Putzuzarrekoa, bada. Iaz aritu ziren pixka bat ingurua garbitzen eta joan den astean hiru egunetan aritu dira indusketa lanetan, Hernaniko Udalaren laguntzarekin. Dagoeneko lehen egunean, azal-azalean ari zirela, material arkeologiko interesgarriak topatu zituzten: suharrizko bi printza eta gezi punta bat. «Suharria da historiaurre osoan harrizko tresnak egiteko gehien erabili den lehengaia. Hemen topatutakoak, gainera, gertukoak bai, baina ez dira bertakoak. Pieza horiek

gizakiak egindakoak dira; gauzak mozteko eta ebakitzeko erabili ohi ziren. Putzuzarren topatu dugun suharri mota ez da bertakoa, flyscheko suharria da. Eta horien artean, ematen du Bidaxuneko motakoa dela. Suharria Euskal Herriko toki zehatz batzuetan azalerrazten da; Trebiñun, Urbasan, Barrikan eta baita Bidaxunen ere», azaldu du Tapiak. Ohikoa da suharri mota horiek topatzea Ereñotzuko paraje inguru horretan. «Pentsatzeko da garai hartan ere nolabaiteko trukeak eta merkataritza bazegoela. Ez dakigu truke hori nola gertatzen zen. Batzuetan, dagoeneko egindako piezak trukatu zituzten, eta, besteetan, harri masak, lehengaia bera. Eta pentsatzekoa da gero herrixkan bertan lantzen zutela lehengaia tresna horiek egiteko», jarraitu du arkeologoak. Polita izan da. Lehen egunean topatutako gezi puntari falta zitzaien beheko partea topatu baitute

hirugarren egunean. Pieza osoak, zatlantzarik gabe, informazio gehiago emango die adituei.

Ezjakintasunetik magia begitandu daiteke zentimetro gutxi batzuetako suharritzko pieza bati begira jarri eta duela 4.000 urte gure arbasoak nola bizi ziren irudikatzeko ariketa. «Ez da magia, zientzia da», zehaztu du zorrotz Tapiak.

EHORTOKI KOLEKTIBOAK

«Trikuharriak ehortzoki kolektiboak ziren, egungo panteoien modukoak. Harlosez itxitura bat egiten zen, paretak eta tapa bat, eta gorpuk osorik bertan sartzen ziren. Neolito garaian hasi ziren, Kristo aurretik lau mila urte inguru, eta brontze arora arte iraun zuten, Kristo aurretik 1.500-2.000 urte. Hilda-koari zenbait osagairekin laguntzen zitzaien; apaingarriak, berak erabiltzen zituen gauzak, gezi-puntak, armak, labanak, zeramika ontziak... Ez dago es-

Goian, Putzuzarreko trikuharrian topatutako altxorretako batzuk. Ezkerreko aldean, geziaren punta osorik, bi zatitan banatuta. Eskuinekoan, suharri printza bat. Garai batean ebakitzeko erabiltzen zituzten tresna horiek.
Andoni CANELLADA | FOKU

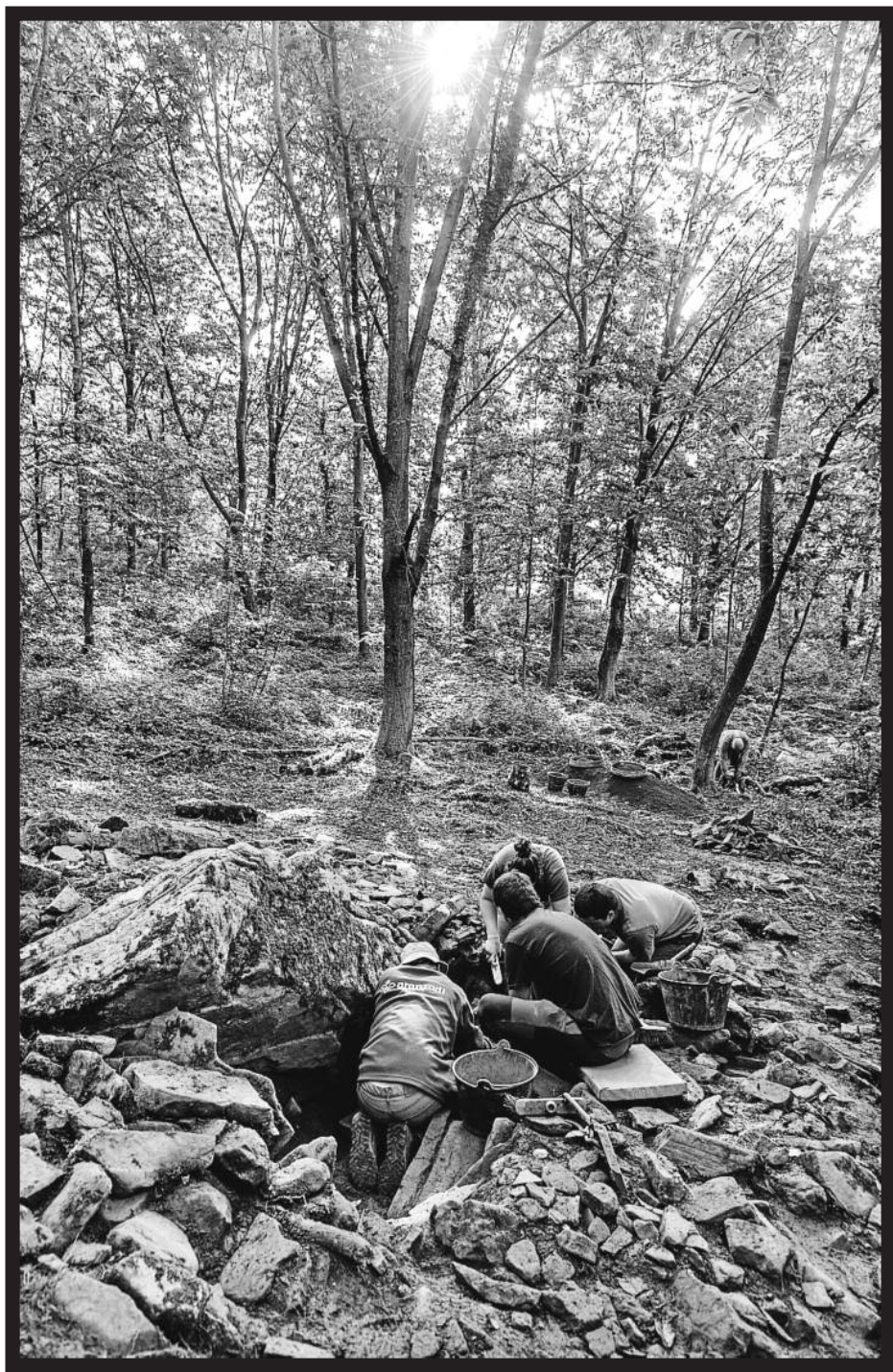
presuki hildakoarentzat egindako ofrendarik. Egunerokoan erabiltzen zituzten tresna arruntak topatu ohi ditugu. Normalean gauza horiek egoten ziren trikuharrietan, beste gauza bat da egunotara zer iristen den eta zer ez. Materia organiko guztia normalean desegin egiten da. Hezurrek eta zeramika ontziek, dauden lurraren azidotasunaren arabera, iraun dezakete edo ez. Kasu honetan, Putzuzar inguruan hare-

harria da nagusi, lurra oso azidoa da eta hezurak eta zeramika desegin egiten dira. Baina harria kontserbatu egiten da», azaldu du Jexux Tapiak.

Suharrizko pieza horiei begira, adituek aise ikus dezakete zer teknika mota erabili zuten pieza egiteko orduan, eta horrek informazioa eskaintzen du. «Ez dakigu bakoitzak bere piezak egiten ote zituen edota herrixkan horretan trebea zen batek egiten zituen guz-

Beste askotan bezala, Lontxo Ugartek eman zuen Putzuzarreko trikuharriaren abisua Aranzadin. Aspaldidanik lotura dauka Aranzadirekin eta maite du mendi bazterretan aztarna megalitikoaren bila aritzea

Dagoeneko lehen egunean gezi punta bat eta bi suharri printza agertu ziren. Hirugarren egunean, gezi punta horren beheko partea topatu zuten, gezia osatzeko falta zen partea. Aurkikuntza ederra eta garrantzitsua

tiak. Hori ezin dugu jakin. Baina teknika desberdinak menderatzen zituztela bai ikusten da. Denboran kokatzea zailxeagoa da, trikuharrien erabilpena denboran dezente luzatu baitzen; neolitotik, Kristo aurretik 4.000 urtetik, 2.500 urte ingurura arte. Badakigu zeintzuk diren pieza zaharrenak eta zeintzuk berrienak, baina denak batera agertzen zaizkigu eta zaila da kronologikoki kokatzea. Ikatz piezaren bat edo lortuz gero baliagarria litzateke, datazio bat egiteko aukera izango genuke-lako». Putzuzarren topatutako geziaren puntari begira, teknika horiek Kristo aurretik 3.000-3.500 urte ingu-

Akolako atsedean gunetik 200 bat metrora dago monumentu megalitikoak. Inguru horretako gainontzekoak tontorrean daude eta, aldiz, orain topatutako hau, beheraxeago.

Andoni CANELLADA | FOKU

Neolitoko gizarteak badakigu non hiltzen ziren, baina ez dakigu non bizi ziren. «Badirudi garrantzi handiagoa ematen zietela hildakoen munduari bizidunenari baino. Ehorztokiekin marka bat egin nahi zuten paisaian»

«Sinismena, lurraldetasuna, gizarte antolaketa... dena lotuta dago eta monumentu megalitikoek horri guztiari buruz hitz egiten digute. Monumentu horiek egiteak auzolana eta elkarlana eskatzen ditu»

rukoak direla ondorioztatu dute adi-tuek eta, beraz, ehorzketen momentu bat, gutxienez, inguru horretan kokatu dute.

Akola inguruan, Sagastietako lepoan, badira trikuharri gehiago. «Igoin-Akolako estazio megalitikoak da hau eta monumentu megalitiko asko daude, trikuharriak gehienak. Baina gehienak tontorrean daude eta Putzuzarreko hau ez, hau beherago dago. Orokorrean pentsatu izan da monumentu megalitiko gehienak mendi tontorren inguruan zeudela. Baina azken urteotan toki baxuagoetan topatzen ari gara», esan du Manu Zeberio.

«Badakigu monumentu megalitikoak multzoka antolatzen direla eta ematen du paisaia pixka bat antolatu egiten dutela. Toki dominanteetan jartzen dira eta multzotan. Kasu honetan multzo nagusitik beheraxeago dago, baina toki nahiko interesgarrian dago, kokapena oso altua ez den arren. Pasoko toki batean dago. Beti egoten dira garrantzia daukaten tokietan».

AURKIKUNTZA ARRAROA IZAN DAITEKE

Putzuzarreko trikuharriak, lehen bistora, badu beste berezitasun bat, «oraindik ondo ziurtatu behar dena», Jexux Tapiak nabarmendu duenez. «Normalean hemen Gipuzkoan topatzen ditugunak ganbara sinpleak izaten dira. Harritzko ganbara hori itxita eta tumuluarekin erabat bilduta egoten da. Baina kasu honetan ematen du ganbaratik pasillo moduko bide bat ateratzen dela tumulutik kanpora. Oraindik ez dugu erabat zehaztu, baina susmo hori daukagu».

Susmo hori baieztatuko balitz, aurkikuntza esanguratsua izango litzateke. «Horrelako monumentuak Errioxan, Araban eta Nafarroan ezagutzen dira, baina Gipuzkoan eta Bizkaian ez. Kulturalki bi talde bereizi daitezke; hegoaldekoak eta iparraldekoak. Iparraldekoak askoz sinpleagoak izaten dira, bai egiturari eta bai tamainari. Hau konfirmatuz gero, lehen kasua izango litzateke Kantauriko itsasaldean. Badaude hori pentsatzeko aztarnak, baina hori konfirmatu egin behar dugu», nabarmendu du Tapiak. Eta baieztatzen bada, «aurkikuntza arraroa eta handia» izango dela garbi dauka. «Ezagunak dira bi isurialdeen arteko harremanak. Baina orain arte, berezitasun bezala, beti mantendu izan da monumentuen arteko desberdintasuna. Badakigu hegoaldean giza-taldeak handiagoak zirela, ingurumena desberdina zelako; garai hartako biztanleak dagoeneko nekazariak eta abeltzainak ziren eta nekazaritza askoz hobe ematen zen hegoan iparrean baino. Horregatik logikoa da pentsatzea hango gizarteak handiagoak direla, nekropoliak handiagoak direla eta, ondorioz, monumentuak ere hala dira. Iparraldeko giza-taldeak, berriz, badirudi txikiagoak zirela. Monumentu asko egiten dituzte, baina denak txikiagoak. Kasu honetan, Putzuzarreko diseinu hau ez da normalean hemen topatzen ditugun antzekoa, hegoaldekoen antzekoagoa dela dirudi. Tira, izan daiteke, hipotesi horren gainean ari gara lanean, baina oraindik baieztatzeko dago».

Neolitoko gizarteak non hiltzen ziren badakigu, baina ez dakigu non bizi zi-

ren. «Segur aski etxeak, baserriak, lokatzarekin eta egurrekin egiten zituzten. Baina badirudi garrantzi handiagoa ematen zietela hildakoen munduari bizidunenari baino. Arkitekturaren aldetik, argi dago indar handia jarri zutela hilerriak egiteko, bai egitura aldetik eta baita mendi gainean egiten zituztelako ere. Paisaia marka bat utzi nahi zuten. Egitura hauek ez dira soilik ehorztoki bat, hildakoaren hezurak ezkutatzeko eta azkonarrak eta otsoak hildakoen hezurren artean ez ibiltzeko toki bat. Hori baino gehiago dira. Monumentaltasun bat eman nahi diete, paisaia marka bat utzi. Edozeinek ezagutu dezakeen egitura bat egin dute eta puntu zehatz batean jarri; segur aski lurraldea kontrolatzeko eta hildakoaren eskuetatik jasotzako lursailen jabetza hori aldarrikatzeko. Gainera, badute beste ezaugarri oso garrantzitsu bat: kolektiboak dira. Sinismena, lurraldetasuna, gizarte antolaketa... dena lotuta dago eta monumentu megalitikoek horri guztiari buruz hitz egiten digute. Monumentu horiek egiteak auzolana eta elkarlana eskatzen ditu. Denon artean eginak eta denontzako. Ez dira buruzagien ehorztokiak, herrixkako edo klan horretako kide guztien ehorztokiak baizik. Horrek ere asko esaten du garai hartako gizarteaz».

AUZOLANA, BERTAKOEK BERE SENTI DEZATEN

Auzolanean egindako trikuharria auzolanean atera dute bistara. Aranzadi Zientzia Elkartek gidatuta, Ereñotzu eta inguruetaoak aritu dira indusketa lanetan. «Aranzadirentzat oso garrantzitsua da hori, herritarren inplikazioa. Hernaniko Udalak lagundu du indusketa eta bertako jendeak jarri duen interesa izugarri polita izan da. Adin guztietako jendea gerturatu da. Erabakiak guk hartzen ditugu, baina jendearen laguntza garrantzitsua da. Aranzadik horren aldeko apustua egiten du, pedagogia lan garrantzitsua egiten da horrelako indusketetan. Arkeologiari garrantzia ematen zaio, aurkikuntza partekatu egiten da, herritarrek inplikatu egiten dira... Bertako herritarrek

Igoi-Akolako estazio megalitikoan badira monumentu gehiago, tontorraren gertuago gehienak. Irudian, 1950ean Jesus Elosegik Sagastietako Lepua deitutako dolmenean ateratako argazkia. Bertan, Akola baserriko umeak ageri dira. Jesus ELOSEGI | ARANZADI ZIENTZIA ELKARTEA

tokiko ondarea ezagutu eta bere sentitzen dute. Eta hori da gerora aurkikuntza horiek babestuta izateko biderik onena, bertakoek aurkikuntza hori beraiena dela sentitzea», nabarmendu dute arkeologoek.

ORAIN, ERRESPETATU ETA ZAINDU

Ondarea guztiona da eta hori erregulatzeko duten arauak eta izapideak daude. Kasu honetan, Gipuzkoako Foru Aldundiari dagokio lan arkeologikoak baimentzea. Tapiak dioenez, «lan arkeologikoak ez dira zaletasun bat. Ondarea ondo zaindu beharreko kontua da». Hartara, kasu honetan ere beharrezkoa izan da Aldundiaren baimena eta hark jarritako baldintzak betetzea.

Hemendik aurrera, zer? «Pieza guztiak gure laborategian aztertuko ditugu eta lehen bistara ikusi ditugun lehengaiak benetan horiek direla ziurtatuko dugu. Gero, orain topatutako piezak estazio megalitiko honetan topatutako beste piezekin konparatuko ditugu, eta baita Gipuzkoako eta Euskal Herriko beste batzuekin ere».

Putzuzarrekoa bezalako egiturak babestu egiten ditu Aldundiak, bai legearen aldetik eta baita fisikoki ere. «Ez dira ixten, baina bai markatu eta seinaleak jarri. Eta urtean pare bat aldiz garbiketa bat egiten da, ingurua

garbi mantentzeko. Hortik aurrera, jendeak errespetatzea eta zaintzea falta da». Kasu batzuetan, tokian tokiko udalak hesitu egiten du monumentua.

Manu Zeberioaren esanean, normalean jendeak errespetatu egiten ditu monumentu megalitikoak. «Lehen ez. Ehiztari askok monumentu horietan jartzen zituzten ehizarako postuak. Baina kasu askotan ezjakintasunagatik egiten dira horrelakoak. Azken hogeitau urtean lan handia egin da kontzientzia zabaltzeko, monumentu horiei balioa emateko eta zaintzeko. Orain, zorionez, ez dira horrelakoak gertatzen. Euskal Herrian normalean jendeak maite ditu bere monumentu megalitikoak eta zaintzen ditu».

Baina ondarea zaintzeaz aparte, monumentu megalitiko horiek informazio benetan baliagarria ematen dute garai bateko gizarteaz. «Klima larrialdiaz hainbeste hitz egiten den garaioan, gizakiak garai bakoitzean klima aldaketei zer-nolako erantzuna eman dien iker dezakegu aurkikuntza horiei esker. Finean, gizakiak betidanik izan duen erronkarik handiena hori izan da: nola aurre egin klima aldaketa horiei», zehaztu du Zeberio. Alegia, nondik gatozen eta bidean zein puntutan gauden jakitea garrantzitsua da nora goazen erabakitzeke orduan.